

285/898) kâtiplik yaptığı, ayrıca gramer ve edebiyatla uğraşmakla beraber daha çok sözlük çalışmalarıyla tanınmış olduğu bilinmektedir. Kaynakların birçoğu vefat tarihini 320 (932), bazıları da 327 (938-39) olarak kaydeder.

Eserlerinden bugün elimizde bulunan *el-Elfâzül-kitâbiyye* veya *Kitâbü Elfâzı 'Abdirrahmân*, konusu itibarıyla eş anlamlı kelimelere dair olup bir çeşit kavramlar sözlüğü demek olan "fikhü'l-luga" türünde bir eserdir. Hemedânî bu kitabında kelimeleri belli bir alfabetik sıraya göre değil, ifade ettikleri ortak anlam ve konulara göre bablara ayırmakta ve bunların mânalarını, özellikle cümle içindeki kullanılışlarını göstermektedir. Yazarın resmî kâtip olması, terimleri yerli yerinde kullanarak sağlam bir üslup ortaya koyması, esere ayrı bir değer katmaktadır. Esasen müellifin kendisi de kitabının önsözünde, ilgililere sağlam bir ifade ve istenilen mânayı değişik cümlelerle anlatabilme yeteneğini kazandırmak için, bu eseri resmî yazışmalardan derleyerek kaleme aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, meşhur edip ve mütefekkir vezir Sâhib b. Abbâd, "Arapça'nın değerli incileri" diye nitelendirdiği bu tür kelimelerin genel kültür ve bilgi birikimi çerçevesinde öğrenilmesini engelleyerek hazırlığa yol açacağı gerekçesiyle Hemedânî'ye şiddetle çatmıştır.

Ebû Saîd Muhammed b. Ahmed el-Âmidî ile Ebû'l-Kâsım Mehdî b. Ahmed el-Havâfî, *el-Elfâzül-kitâbiyye*'ye birer şerh yazmışlardır. Ayrıca Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdullah da bu eseri *Nazmül'cevâhir fi'l-Elfâz* adıyla manzum hale getirmiştir (bk. GAS, VIII, 193).

Eseri ilk defa Luis Şeyho 1885 ve 1898 yıllarında Beyrut'ta yayımlamıştır. Nu'mân el-Âlûsî'nin yanlılıkla Abdurrahman b. Muhammed b. Saîd el-Enbârî'ye (ö. 577/1181) nisbet ederek *Kitâbü Elfâzül'eşbâh ve'n-nezâ'ir* adıyla İstanbul'da 1302'de neşrettiği *el-Elfâzül-kitâbiyye*, daha sonra Muhammed Tefvîk tarafından 1344 yılında Kahire'de yeniden yayımlanmıştır. Eserin 1931 (Kahire) ve 1979 (Beyrut) baskıları da vardır.

Bazı kaynaklarda (bk. GAL Suppl., I, 197; Ziriklî, III, 321) Abdurrahman el-Hemedânî'ye *Şafyü'r-râh min Muhtârî's-Şihâh* adlı bir eser daha atfediliyorsa da, eş-Şihâh müellifi Cevherî'nin (ö. 393/1003) ve bilhassa eş-Şihâh'ın bir muhtasarı olan *el-Muhtâr*'in müellifi

Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin (ö. 666/1267'den sonra) vefat tarihleri göz önüne alındığında bunun mümkün olmayacağı açıkça görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman el-Hemedânî, *el-Elfâzül-kitâbiyye*, Beyrut 1399/1979; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ—Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 152; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1369-93/1950-73, II, 165-166; III, 333; Serkis, *Mu'cem*, II, 1897; Brockelmann, *GAL*, I, 133; *Suppl.*, I, 195, 197; Sezgin, *GAS*, VIII, 193; Kehhâle, *Mu'cemül-mü'ellifin*, Dimaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-türâsî'l-Arabî), V, 164; C. Zeydan, *Âdâb* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1957, II, 220; Ziriklî, *el-A'lâm* (nşr. Züheyr Fehullah), Beyrut 1984, III, 321; Ömer Ferrüh, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, II, 428; H. Kılıç, *Türkçe'de Arap Lexicographie'si Çalışmaları* (doktora tezi, 1984), Uludağ Üniv. İlahiyat Fak., s. 17-18.

HULUSİ KILIÇ

ABDURRAHMAN HİBRÎ EFENDİ

(bk. HİBRÎ, Abdurrahman Efendi).

ABDURRAHMAN b. HİŞÂM

(عبدالرحمن بن هشام)

Abdurrahmân b. Hişâm
b. Muhammed el-Hasenî
(ö. 1276/1859)

Alevî (Filâli) hânedanına
mensup Fas sultanı (1822-1859).

1204'te (1789-90) doğdu. Babası, Fas Sultanı Mevlây Süleyman'ın kardeşi Mogador Valisi Mevlây Hişâm'dır. Amcası Süleyman onu önce Suveyre valili-

Abdurrahman b. Hişâm dönemine ait bir sikke

ğine tayin etti. Abdurrahman burada iyi bir idareci olarak kendini gösterdi ve o yörede çıkan isyanların bastırılmasında önemli hizmetlerde bulundu. Bunun üzerine amcası onu vekili (halife) sıfatıyla Fas'a gönderdi ve kendi çocuklarına tercih ederek 4 Rebiülevvel 1238'de (19 Kasım 1822) resmen veliaht ilân etti. Mevlây Süleyman bu tarihten dokuz gün sonra öldü. Abdurrahman amcasının ölümü üzerine onun resmî vârisi olarak 30 Kasım 1822'de tahta geçti. Bunun üzerine Kadı Şerif Mevlây Ahmed b. Abdülmelik, Allâme Müftü Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim, ileri gelen devlet adamları, âlimler ve kumandanlar toplanıp Abdurrahman'a bir attiler. Abdurrahman b. Hişâm saltanatının ilk yıllarından itibaren çeşitli kabilelerin isyanları ile uğraşmak zorunda kaldı. 1824, 1828, 1831, 1843, 1849, 1852 ve 1857 yıllarında çıkan önemli isyanları bastırmaya muvaffak oldu. Sultanlığı sırasında Avrupalı devletlerle olan münasebetleri, onların ekonomik çıkarları çerçevesinde, bazan dostça, bazan da düşmanca geçti. Ticarî menfaatleri zedelenen ve gemilerine el konulan İngilizler 1828'de Tanca'yı abluka altına alırken, Avusturyalılar da 1829'da Arzila ve Tetuan'ı bombaladılar. Doğuya doğru yayılma siyaseti güden Abdurrahman b. Hişâm, Cezayir'de Osmanlılar'a karşı Ticânîler'i ve Tayyibîler'i himaye ettiği gibi, 1830'da buradaki Osmanlı hâkimiyetinin kalkmasından faydalanarak Tlemsen, Miliana ve Midia bölgelerini nüfuzu altına almaya çalıştı. Ancak Oran ve Mersülkebir'i işgal etmiş bulunan Fransızlar'ın baskıları sonunda bölgedeki adamlarını geri çekmek zorunda kaldı; fakat bölgeyle ilgisini tam olarak kesmedi. Cezayir'de Fransızlar'a karşı baş gösteren direniş hareketinin lideri Abdülkâdir'i destekledi; hatta mücadelesinde başarılı olamayan Abdülkâdir'in Fas'a sığınmasına izin verip onunla birlikte harekete geçti. Ancak 14 Ağustos 1844'te İsl'y'de Fransızlar'a mağlup oldu; bu arada Tanca ve Suveyre (Mogador) Fransızlar tarafından bombalandı. Bunun üzerine 26 Ekim 1844'te Tanca Antlaşması'nı imzalayarak Fransızlar'ın Cezayir hâkimiyetini kabul etti. 1845'te de Cezayir-Fas sınırlarının tayinine dair olan mukaveleyi imzaladı. 1847'de Abdülkâdir'i ülkeden çıkararak Fransızlar'a teslim etmeye mecbur oldu. Verilen tâvizler sonucu Fransızlar'la düzelmiş gibi görünen münasebetler, bu politikayı benimse-

meyen bazı grupların silâhlı muhalefeti üzerine tekrar bozuldu. Ayrıca Fransızlar 1851'de Selâ Limanı'nı topa tuttular. Abdurrahman b. Hişâm'ın saltanatı döneminde Fas ile Avrupa ülkeleri arasında ticarî münasebetler gelişti ve Portekiz, İngiltere, Sardunya, İspanya, Fransa, Avusturya, Amerika, İsveç, Danimarka gibi ülkelerin bazılarıyla yeni ticaret anlaşmaları imzalanırken bazılarıyla da eski anlaşmalar yenilendi. Halkın hoşnutsuzluğuna rağmen başlangıçta İngiltere ve Fransa'ya tanınan ticarî imtiyazlar, sonradan diğer Avrupalı devletlere de tanındı.

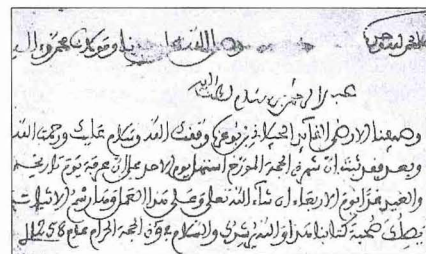
Abdurrahman b. Hişâm 29 Muharrem 1276'da (28 Ağustos 1859) Miknâs'ta öldü. Cenazesi Sultânü'l-a'zam Mevlây İsmâil'in hazîresine defnedildi. Yerine oğlu Muhammed geçti. Kaynaklarda âdil, dindar ve halka şefkatle muamele eden iyi bir idareci olarak anlatılır. İlimin, ziraat ve sanayinin gelişmesi için çok çalışmış ve ülkesinde bazı imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Merakeş'te Bû Hassân, Kannariye ve el-Vustâ camilerini yaptırdığı gibi Tanca Limanı ile Fas, Merakeş ve Selâ'daki camileri de tamir ettirmiştir. Ayrıca büyük bir hastahane yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed es-Selâvî, *Kitâbü'l-İstikşâ*, Kahire 1312, IV, 172-210; L. Godard, *Description et histoire du Maroc*, Paris 1860, II, 585-629; İbn Zeydân, *Târîhu Miknâs*, Rabat 1933, I, 205-231; IV, 81-359; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1980, s. 233, 240-241, 285-288, 290; Salâh el-Akkâd, *el-Mağribü'l-‘Arabî*, Kahire 1980, s. 70; Zirikî, *el-A‘lâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 341; İbrâhîm Harekât, *el-Mağrib ‘abre't-târîh*, Rabat 1405/1985, III, 172-229; R. Danziger, "Abd al-Qâdir and ‘Abd al-Rahmân: Religious and Political Aspects of their Confrontation, 1843-1847", *MR*, VI (1981), s. 27-35; G. Yver, "Abdurrahman", *IA*, I, 49-50; Ph. de Cossé Brissac, "Abd al-Rahmân b. Hishâm", *EI*² (İng.), I, 84.

 (DİA)

Abdurrahman b. Hişâm'ın el yazısı

ABDURRAHMAN b. HUCEYRE

(عبدالرحمن بن حجيرة)

Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Huceyre el-Havlânî el-Mısrî (ö. 83/702 [?])

Tâbiîn devri âlimlerinden,
Mısır kadısı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Emevîler zamanında Mısır Valisi Abdülâzîz b. Mervân tarafından kadı tayin edildi. Ayrıca hazineyi yönetme, vaaz ve irşad işlerini de üstlenen İbn Huceyre'nin bu görevler karşılığında yılda 1000 dinar maaş aldığı bilinmektedir. Vefatının 80 veya 83 yıllarında olduğu na dair iki ayrı rivayet vardır.

Nesâî, Dârekutnî ve İbn Hibbân gibi hadis münekkitlerinin sika* kabul ettiği İbn Huceyre, derin bir fıkıh bilgisine de sahipti. Nitekim İbn Abbas'ın, kendisinden fetva isteyen birine, "Aranızda İbn Huceyre varken bana mı soruyorsunuz?" diye çıktığı nakledilir. İbn Huceyre, sahâbilerden Ebû Zer, İbn Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Ukbe b. Âmir ve Abdullah b. Amr b. Âs'tan hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de oğlu Abdullah, Hâris b. Yezîd el-Hadramî, Abdullah b. Sa'lebe el-Hadramî ve başkaları rivayet-te bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ömer el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât* (nşr. R. Guest), Leiden 1912, s. 314-320; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 — Beyrut 1401/1981, IX, 51; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 160; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1387/1967, I, 295; II, 137; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Ankara 1979, s. 107, 115, 126, 224.

 ORHAN ÇEKER

ABDURRAHMAN b. HÜRMÜZ

(عبدالرحمن بن هرمز)

(bk. A'REC, Abdurrahman b. Hürmüz).

ABDURRAHMAN b. İBRÂHİM

(عبدالرحمن بن إبراهيم)

(bk. DUHAYM).

ABDURRAHMAN el-İDRİSÎ

(عبدالرحمن الإدريسي)

(bk. İDRİSÎ,

Abdurrahman b. Muhammed).

ABDURRAHMAN b. KÂ'B el-ENSÂRÎ

(عبدالرحمن بن كعب الانصاري)

Ebû Leylâ Abdurrahmân b. Kâ'b el-Ensârî el-Mâzinî (ö. 24/644-45)

Fakirlikleri sebebiyle
Tebük seferine katılmayan
sahâbilerden biri.

İbn Hibbân tarafından el-Harrânî nisbesiyle zikredilmişse de hemen bütün kaynaklarda Benî Mâzin kabilesine nisbetle el-Mâzinî diye geçer. Doğum tarihi belli değildir. Bedir ve Uhud savaşlarına, ayrıca Hendek Gazvesi'nde ve daha sonraki bütün savaşlara katıldı. Hicretin üçüncü yılı rebîülevvel ayında yapılan Benî Nadîr Gazvesi'nde, Hz. Peygamber tarafından Abdullah b. Selâm ile birlikte Benî Nadîr yahudilerine ait hormalıkları kesmekle görevlendirildi. Hz. Ömer devrinin sonlarına doğru öldü. Vefat yeri belli değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 165; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, Haydarâbâd 1393-99/1973-79, I, 243; İbn Abdülber, *el-İstî'âb (el-İşâbe* içinde), Kahire 1328, II, 398-399; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 490; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, IV, 350.

 MÜCTEBA UĞUR

ABDURRAHMAN b. KÂSİM

(عبدالرحمن بن القاسم)

(bk. İBNÜ'L-KÂSİM).

ABDURRAHMAN b. MEHDÎ

(عبدالرحمن بن مهدي)

Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî (ö. 198/813-14)

Tebü't-tâbiînin tanınmış
hadis hâfızı ve fıkıh âlimi.

İnci ticaretiyle meşgul olduğu için el-Lü'lüî nisbesiyle de anılır. 135'te (752) büyük bir ihtimalle Basra'da doğdu. Tahsiline Kur'an-ı Kerim'i ezberlemekle başladı. Kıraat ilmini öğrendikten sonra devrin tanınmış âlimlerinin meclislerine devam etmeye başladı. Önceleri vaaz meclislerine, bilhassa kıssacı vâizlerin